

שבט תשע"ט

בס"ד

השיעור מוקדש לעילוי נשמת מנחם אביצור בן יהודה אריה ז"ל

השקד והחיפזון

לטו בשבט (על פי שיעור של הרב יעקב מדן)

על שלבי הביניים, הקפיצה על פני לוח הזמנים, על פני ההתפתחות הטבעית.

במהלך ההסתוריה, התמוטטו אומות גדולות כמצרים, והתפוררות גם של גדולות ממנה. מה נשאר לעולם מממלכות אדירות כחיתים, אשור, פרס או רומי, שכל אחת מהן שלטה בכיפה בעולם?

ידע העולם מאבקי שחרור עמים, מלחמות לעצמאות ועוד. הצד השווה שבכולם - שהיו אלו תהליכים של עשרות ואף של מאות שנים. לעומת זאת גאולת מצרים - מדגיש הרב מידן - שונה לחלוטין. התמוטטות מצרים הייתה מהירה וחדה; הכל - תוך שנה אחת!

מצד שני, תקומת ישראל. עבדים בני עבדים, נעדרי כל תרבות עצמית, שהפכו בזמן כה קצר לנושאי דגל האמונה בא-ל אחד בעולם, שאין לו דמות הגוף ושאינו גוף; לנושאי דבר תורת חרות האדם, השוויון, אהבת הגר ושאר ערכים נאצלים שלא ידעם העולם. בחמישים יום הפך עם השטוף במי"ט שערי טומאת מצרים לראוי להשראת שכינה עליו.

6. מדגיש הרב מדן:

למהפכה כזו - אין אח ורע בדברי ימי עולם. תהליכי החרות שבעולם, השינויים בתפיסה הדתית והחברתית של האנושות - תהליכים טבעיים ומתמשכים הם. ההיסטוריה - לא אצה לה דרכה. ראשונה לחירויות האדם - החרות הדתית, הרוחנית, המדינית והחברתית שביציאת מצרים; והיא עצמה - בבת אחת ובמלוא קומתה. בחיפזון. לשם כך היה צורך במהלך ניסוי. בהנהגה של מִטָּה, של מקל השקד.

המושג המתאר יותר מכל את אופן היציאה ממצריים, הוא המושג 'חיפזון'. המצות, שאנו אוכלים בהתקדש חג הפסח, הן זכר ליציאת בני ישראל ממצרים בחיפזון. החיפזון ביציאת ישראל ממצרים הוא כפול:

כידוע השקד העוטה ממש בימים אלו את שלמתו הלבנה, ומבשר את ראש השנה לאילנות הקרב וכן מבשר את האביב קודם זמנו.

1. הרד"ק מסביר (ירמיהו א', יב):

שעץ השקד ממחר לפרוח יותר משאר העצים עיקר זמן פריחת העצים הוא בחודש.

2. בשו"ע (או"ח רכ"ו, א):

היוצא בימי ניסן, וראה אילנות שמוציאים פרח - אומר:

3. ובמשנה ברורה (משנ"ב רכ"ו, א):

"בימי ניסן. אורחא דמילתא נקט, שאז דרך הארצות החמים לבלבב האילנות".

לדעת הרב מדן, אם זריז השקד ומקדים את ניסן בחודשיים ימים - יש לכך סיבה שהרי לא דבר ריק הוא.

לגבי המטה של משה שואל ה':

4. שמות ד', ב:

"ויאמר אליו ה' - מזה בידך? ויאמר - מטה".

החפץ המקרי כביכול, שהחזיק משה בידו ברעותו את צאן יתרו, הופך למכשיר רב עוצמה ובעל חשיבות במהלך הגאולה. משה עושה בו את האותות לפני העם למען יאמינו בו, מכה בו את פרעה ואת עמו במצרים ועל הים, ואת עמלק ברפידים.

ונשאלת השאלה: אך מטה מופלא זה - ממה היה עשוי? כל עוד ערום הוא וחלק, אין אדם יכול לעמוד על טיבו. משהוציא פרח והציץ ציץ נגלה סודו:

5. במדבר י"ז, כג:

ויהי ממחרת, ויבא משה אל אהל העדות והנה פרח מטה אהרן לבית לוי, ויצא פרח ויצץ ציץ ויגמל שקדים.

מכאן שמטה משה, מקל שקד הוא. ומסביר הרב מידן שכמו שהשקד ממחר לפרוח ולבשר לעולם את האביב עוד בטרם בא, כך מטה משה - אצה לו דרכו. כל הנהגתו את עם ישראל - היא בחיפזון, במהירות, שלא כדרך הטבע. הנהגה של נס. והרי כל מהותו של נס היא הדילוג

במצרים; וקריסתם תחת השעבוד הקשה, הרוחני והגשמי.

חיפזון זה, על שום מה?

ונשאלת השאלה: מדוע היה צורך לצמצם את גלות מצרים מארבע מאות שנה למאתיים ועשר? מדוע לא יכלה הגאולה להיעשות ללא המטה, במהלך הטבעי והרגיל שטבע ה' בעולמו?

13. מסביר רבי צדוק הכהן מלובלין:

ראשית כניסת האדם לעבודת ד' צריכה להיות בחיפזון, כפסח מצריים שנאכל בחיפזון, לפי שבתחילה כשאדם מנתק עצמו מכל תאוות עולם הזה שהוא מקושר להו, צריך לשמור את הרגע שמתעורר בו רצון ד' ולחפז באותו רגע למהר לצאת מן התאוה, אחר כך כיון שנכנס לעבודת ד' שוב ילך במתינות, בלאט, כדין פסח דורות.

על האדם למהר ולהוציא בחיפזון מן הכח אל הפועל את ההתעוררות שנתעוררה בו כשעברה עליו רוח ד' ממרום, אל יאחר ואל יחמיץ את ההזדמנות שניתנה לו.

שני מרכיבים לחיפזון: המהירות, והבהלה. רק צירוף שניהם מדייק את המסומן הרגשי של אופן האכילה.

והרי החיפזון הוא מצב בלתי ראוי. כל אמא מחנכת את בנה: 'לא אוכלים בחיפזון'....

גאולת מצרים היא מצב פגום, הפגם בא לידי ביטוי בחיפזון. במרבית תורות המידות, המידה הראויה היא המידה ההפוכה לחיפזון - המתינות.

14. כך בברכות (כ"ע"א. מתורגם):

אמר רב פפא לאביי: מה ההבדל בין הראשונים שהתרחשו להם ניסים, לבנינו שלא מתרחשים לנו ניסים?

אם בגלל הלמידה - בשנים של רב יהודה כל הלימוד היה בסדר נזיקין ואילו אנו לומדים שישה סדרים... ורב יהודה, כששלף נעל אחת - ירד גשם, ע"י ה' ואנחנו מצערים את עצמנו, וצווחים ואין מי שמשגיח בנו?!

אמר לו: הראשונים מסרו את נפשם על קדושת השם, אנחנו - לא מוסרים את נפשנו על קדושת השם. כמו רב אדא בר אהבה. ראה כותית שהיתה לבושה כרבולת בשוק. חשב שהיא בת ישראל, קם קרע אותה ממנה. התגלה שהיא כותית, קנסו אותו בארבע מאות זוז. אמר לה: מה שמך? אמרה לו: מתון. אמר לה: מתון מתון מתון ארבע מאה זוזי שווה.

את משפט הסיום ניתן לפרש בשני אופנים. האחד - 'מתון' כמו 'מאתיים', ו'מתון מתון' הם פעמיים מאתיים - ארבע מאות, סכום הקנס שהושת על רב אדא. השני - 'מתון' מלשון מתינות. אילו הייתי נוהג במתינות - אומר רב אדא - לא הייתי נענש. ברור שמתאר סוגיה זו

האחד, בט"ו בניסן, כשגורשו ישראל על ידי המצרים ברגע אחד.

7. שמות י"ב, לט:

וַיֹּאפּוּ אֶת הַבָּצֶק אֲשֶׁר הוּצִיאוּ מִמִּצְרַיִם עִגְת מִצּוֹת כִּי לֹא חֲמֵץ כִּי גָרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם וְלֹא יִכְלוּ לְהִתְמַהֵמֵה וְגַם צִדָּה לֹא עָשׂוּ לָהֶם.

והשני בא עוד בהוראה למשה ואהרן, ערב ראש חדש ניסן, עת צוו בני ישראל להתכונן לעשיית הפסח ולאכילתו על מצות ומרורים.

8. שמות י"ב, יא:

וְכַךְ תֹּאכְלוּ אֹתוֹ מִתְּנִיכֵם חֲגָרִים נִעְלִיכֶם בְּרִגְלֵיכֶם וּמִקְלָכֶם בְּיַדְכֶם וְאֶכְלֹתֶם אֹתוֹ בַּחֲפִזוֹן פֶּסַח הוּא לֵה'.

מדגיש הרב מדין שמצווי זה עולה שעניין החיפזון איננו רק פועל יוצא של גירוש חפז, אלא אווירה כללית שבני ישראל מצווים בעצמם ליצור - תחושה של בהילות וחיפזון.

9. רש"י דן בהגדרת המושג חיפזון:

בחפזון - לשון בהלה ומהירות, כמו (שמואל א' כ"ג כ"ו) 'ויהי דוד נחפז ללכת', (מלכים ב' ז' ט"ו) 'אשר השליכו ארם בחפזם'.

10. החיפזון מודגש גם בפנית ה' למשה בסנה (שמות

ג', ד):

...ויקרא אליו א-לוקים מתוך הסנה, ויאמר - משה משה....

לדעת הרב מדין שכשהשמות נכפלים כמו: "אברהם אברהם", זה מראה שכביכול, דחקה השעה לרבש"ע. כביכול, כבד עליו משא גלות ישראל. הקריאה אל משה - קריאה מהירה היא, ואף הגאולה חייבת לבוא במהירות. לפרוק, כביכול, את המשא מעל רבש"ע.

11. בהגדה של פסח נאמר:

"מצה זו שאנו אוכלים על שום מה? לפי שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים וגאלם".

ופירשו מחז"ל, שהיו ישראל בגלות מצרים שקועים במ"ט שערי טומאה. עוד רגע ח"ו, היו שוקעים בשער החמישים שאין ממנו עוד יציאה לעולם של קדושה ושל תורה.

עד שלא החמיץ בצקם, עד שלא שקעו לגמרי בקליפת מצרים, בחמץ - נגלה עליהם מלך מלכי המלכים וגאלם.

12. שמות י"ב, יא:

"ואכלתם אותו בחפזון, פסח הוא לה'".

מסביר הרב מדין שיש צורך בהתערבות מיוחדת משמיים, התערבות ניסית ע"י מטה, בפריחה מוקדמת מזמנה כפריחת השקד, כדי למנוע טמיעה מוחלטת של ישראל

אלא שיש רגעים בחיים, בהם אוהזת בנו חרדה. קיומנו מאוים, מישהו קם עלינו לפגוע בנו. זהו רגע בו לא מתאים להיות מתון, שיקול דעת מתמשך עלול להביא אותנו לאבדון. מי שמצליח לפעול ברגע זה בחיפזון - ינצל. המתמהמה - יפגע.

האכילה בחיפזון יוצרת שיקוף של רגע כזה. כששבים החיים למסלולם, ההמלצה היא לא לשחזר את החיפזון, אלא להמיר אותו במתינות. אבל את אותו הרגע ראוי להנציח.

16. עד כדי כך שבעל ספר החינוך כותב בטעם מצוות המצה:

משורשי המצווה, כדי שזכור לעולם הניסים שנעשו לנו ביציאת מצרים, כמו שכתוב בשה הפסח. וזכור שאירע לנו כעניין זה שמתוך חיפזון היציאה אפינו העיסה מצה, כי לא יכלו להתמהמה עד שיחמיץ, כמו שכתוב: 'וַיֹּאפּוּ אֶת הַבֶּצֶק אֲשֶׁר הוּצֵאוּ מִמִּצְרַיִם עֲגֹת מִצּוֹת כִּי לֹא חָמַץ כִּי גָרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם וְלֹא יָכְלוּ לְהִתְמַהֵמֵה וְגַם צָדָה לֹא עָשׂוּ לָהֶם'.

כל המהירות והחיפזון הם רק בתקופות של טרם יתגלה כבוד ד', שאלו הם הימים שצריכים להגשים ולממש בהם את ההתעוררות ואת האור שנדלק בו, כדי שהאש לא תצטנן והאור לא יכבה, מפני שהיצרים והניסיונות המרובים עלולים לכבות את ההתעוררות ולהאביד אותם מקיומם והגשמתם.

אבל לאחרית הימים, לימות המשיח, עת יתגלה כבוד ד' בעולם, אז יהיה האור בעולם חזק ונצחי, ואין לפחד שמא יאבד וייעלם, אז "לא בחפזון תצאו ולא במנוסה תלכו, כי הולך לפניכם ד' ומאספכם אלקי ישראל"

לחיפזון יש מחיר. גאולה הצומחת מהר, שלא כדרך הטבע, בפסיחה על שלבי הביניים ובלא מאמץ - עלולה ליבול ולקמול במהירות דומה. כקיקיון דיונה, שכן לילה היה וכן לילה אבד. דרכו של עולם, דבר הבא במתינות, שלא כדרך נס - אחיזתו בעולם יציבה יותר. עם שהספיקו לו חמישים יום לצאת מטומאת מצרים למעמד הר סיני - די לו בארבעים להידרדר בחזרה למעשה העגל.

רק עם שיציאתו לחרות הייתה כה פתאומית, בלא נקיפת אצבע מצדו - יכול היה להירתע לפתע כאיש אחד ממבחן ההתמודדות שעמד להכפות עליו משייכנס לארץ אבותיו. ארץ זו - ארצם של אברהם, יצחק ויעקב היא. הם, האבות, חיו בה בהשגחה טבעית ונסתרת. בזיעת אפם. ללא מטה.

השקד, כפי שהוא הראשון להוצאת פירות, כן ראשון הוא לנשירתם.

חושב שערך מסירות הנפש גובר על ערך המתינות. **כן מלמד השל"ה [שער האותיות, מ"ס]:**

ידבק האדם במידה זו, ויעשנה טבע אצלו, שלא יעשה שום מעשה בעולם, הן גדול הן קטן, ולא שום דיבור בעולם, ואף ששומע חרפתו לא ישיב, עד שישים אל לבו, ויתיעץ עם שכלו כדת מה לעשו.

ולא זו בדבר הרשות שיעשה כן, אלא אפילו בדבר מצווה יעשה במתון, שהרי אותו מעשה בברכות (כ' א') שאמר עליה, 'מתון מתון ארבע מאות זוזי שוויא', היה לדבר מצווה ולקידוש השם, שרב אדא בר אבהה קרע כרבות מאותה אישה שלבשה אותה בשוק, כשסבר שהיא ישראלית, עיין שם.

וזה שאמרנו (פסחים ד' א') 'זריזין מקדימין למצווה', וצריך לעשותה בזריזות, זהו עניין מצווה שכבר היא מפורסמת ומושכלת אצלו, כגון לילך לבית הכנסת ולבית המדרש, וקיום כל המצוות המעשיות שבתורה. אבל בדבר שצריך התבוננות, למשל, מי שבדעתו ליתן כיס מלא מעות זה לחלק לעניים, ופגעו בו עניים, לא ימהר עד שיתבונן מתחילה איזה עני חשוב, והחשוב חשוב קודם, והכל לפי צרכיו המרובים, וכיוצא בזה הרבה. ומכל שכן וקל וחומר בדבר הרשות, שלא יעשה מעשה או דיבור עד שיקח מועד וישכיל. ובקל וחומר בנו של קל וחומר אלף פעמים, אם הוא מעשה או דיבור של איסור, כגון הכאה, או ריב ומחלוקת, כיוצא בזה, שיהא בשובה ונחת, ואל ימהר, ואז יבוא שלום, וינוח וישקוט כל ימיו ממכאובות, וימצא חן ושכל טוב בעיני אלוהים ואדם.

השל"ה מעצים את ערך המתינות, כשהוא מסתמך על הגמרא. את ערך החיפזון והזריזות הוא מותיר רק לעשייה אוטומטית שאיננה דורשת שיקול דעת.

ד"ר משה מאיר במאמרו "על החפזון" מסביר שהתורה מתעדת את החיפזון באופן אכילת קרבן הפסח - לא כתייעוד של אכילה פגומה, אלא דווקא מתוך התרפקות על אותו רגע הראוי לאותה שעה של חיפזון. אילו היה מדובר במהירות בלבד, אפשר היה להציג איכות שכזאת.

15. הן כך עושה רבי משה חיים לוצאטו בספרו - 'מסילת ישרים' בשער הזריזות [פרק ו']:

ותראה כי טבע האדם כבד מאד, כי עפריות החמירות גס, על כן לא יחפוץ האדם בטורח ומלאכה. ומי שרוצה לזכות לעבודת הבורא יתברך, צריך שיתגבר נגד טבעו עצמו ויתגבר ויזדרז, שאם הוא מניח עצמו ביד כבדותו, ודאי הוא שלא יצליח. והוא מה שאמר התנא (אבות פרק ד'): 'הוי עז כנמר, וקל כנשר, ורץ כצבי, וגיבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים'....

אם נלך בדרכו של רש"י, המצרף זריזות לבהלה, הייתכן שהתורה רואה איכות חיובית בחיפזון?

17. קהלת רבה (י"ב, ז):

"השקד הזה - משעה שיניץ עד שהוא גומר פירותיו, כ"א יום".

אף מטה השקד של משה, שגאל את ישראל בחיפזון ושעזר לצמיחה המהירה של משה כמנהיג - גרם בחיפזון דומה לדעיכת משה כמנהיג - לכך שלא יכניסם לארץ.

במדבר כ', י"א:

"וירם משה את ידו ויך את הסלע במטהו פעמים".

18. ועונשו (במדבר כ', י"ב):

"יען לא האמנתם בי... - לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ אשר נתתי להם".

מסביר הרב מדרן, ששכח משה לרגע, שלא ביציאת מצרים החפוזה עסוקים היו, כי אם בכניסה לארץ ישראל. ארץ שאין בה מקום למטה. אך משה עם מטהו, כשעמד על פי הבאר - אצה לו דרכו. לא הספיק לתת פירותיו, להיכנס לארץ ישראל, ונגזר עליו למות במדבר. למות בשביעי באדר, כ"א יום לאחר שנתן השקד פירותיו. עם נבילת השקד, עלה אף משה השמימה. **השקד: מהיר לצמוח ומהיר לנבול. כך גם המטה: מהיר להושיע ומהיר לחטא.**

מדגיש הרב מדרן כי גם את בשורת התקווה משמיע השקד.

19. ט"ז, יד-טו:

לכן הנה ימים באים נאם ה', ולא יאמר עוד חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים: כי אם חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ צפון ומכל הארצות אשר הדיחם שמה....

גאולת מצרים - טפלה תהיה לגאולה העתידה. גאולת "כי בחיפזון יצאת מארץ מצרים" - טפלה לזו שנאמר בה.

20. ישעיהו נ"ב, יב:

"כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכו".

גאולה שזרחה להם פתאום - טפילה לזו המנצצת ובאה קמעה קמעה, כאיילת השחר שנראתה בבקעת ארבל, כגאולה העתידה.

21. נאמר בדברים (ל"ד, י):

"ולא קם נביא עוד בישראל כמשה...".

22. ומצד שני מבטיח ה' (דברים י"ח, יח):

"נביא אקים להם מקרב אחיהם כמוך...".

23. מתרצת הפסיקתא רבתי את הסתירה (ובעקבותיה האברבנאל בהקדמתו לירמיהו):

כמשה ממש - לא קם; מעין אספקלרייתו של משה - קם, והוא ירמיהו.

יש השוואות רבות בין משה לירמיהו. אחת מהן היא שכשם שהקדשת משה - על ידי מטה השקד. כך הקדשת ירמיהו.

24. ירמיהו א', יא-יב:

"ויהי דבר ה' אלי לאמר - מה אתה רואה, ירמיהו? ואמר - מקל שקד אני ראה: ויאמר ה' אלי - היטבת לראות, כי שוקד אני על דברי לעשות".

אומר ה' לירמיהו. כחפזונו של השקד לנבול - כן יפול המקדש ועמו כל יושבי הארץ בפורענות הממהרת לבוא אליהם. בחיפזון תבוא הפורענות. דוחקת לו השעה, כביכול, לבורא עולם. כי אם לא יפסיק לפרוע מהם עד שלא יבוא זמנם - יתקיים בהם ח"ו הכתוב: "כי אבוד תאבדון".

הוא אומר: מקל השקד הנחפז של הפורענות, מטהו של ירמיהו, הוא הגורם שתבוא גאולה אחריה. לשון אחרת: חיפזון השקד ליבול - הוא הגורם לצמיחתו המהירה מחדש בעיצומו של החורף, של הקור, גם בימים שהחמה והאור מסתירים את פניהם.

מטה הפורענות ההופך למשענת הגאולה - הוא פריחתו המחודשת של השקד, שבמהרה נבל ובמהרה בימינו יפרח מחדש.

כך גם האילוף שחייב להיות במצב הפגום הזה, ומצוות האכילה בחיפזון מורה על שיקוף שלו.

25. כפי שמלמד המהר"ל בנצח ישראל מ"ז:

ומפני ההבדל הזה שיש בין גאולה ראשונה ובין גאולה אחרונה, נאמר בגאולה ראשונה "ואכלתם אותו בחפזון כי בחפזון יצאת ממצרים". ובגאולה אחרונה כתיב (ישעיה נב, ב) "כי לא בחפזון תצאו משם וגו'", ולמה החלוף הזה? - וביאור עניין זה, כי מפני שהגאולה הראשונה לא היתה גאולה נצחית, שהרי לא היו נגאלים רק לשעה. וכך היה עניין הגאולה גם כן, דומה לאור הברק שנראה ברקיע לשעה, ומיד עובר. ולא היתה הגאולה הראשונה דבר תמידי קיים... אבל הגאולה אחרונה, שהוא גאולה נצחית מבלי שינוי כלל, רק תמיד קיים. ולכך לא יהיה לדבר זה חיפזון...

המצב השלם יבוא לידי ביטוי בגאולה העתידית, 'כי לא בחיפזון תצאו' במהרה בימנו אמן